

Ivan
Josipović

Dragulj na izvoru rijeke

ANTE MILOŠEVIĆ, ŽELJKO PEKOVIĆ, Predromanička crkva
Svetoga Spasa u Cetini, Dubrovnik, Split,
Omega engineering d.o.o.,
Centar Studia mediterranea pri Filozofskom
fakultetu u Splitu, 2009., 340 str.,
ISBN 978-953-55335-2-8

Za rijetko bi se koji umjetnički spomenik moglo kazati da od davnih vremena tako intenzivno zaokuplja pozornost znanstvene i šire javnosti kao što se to može ustvrditi za crkvu Svetoga Spasa u selu Cetini (srednjovjekovnoj Vrh Rici), na izvoru istoimene rijeke. Naime, taj je dragulj predromaničkoga graditeljstva, koji se unatoč svim povijesnim nedaćama uspio očuvati znatno iznad razine temelja, svojom pojavom podjednako izazivao interes kako lokalnog stanovništva tako i raznih posjetitelja, putopisaca i crkvenih vizitatora, a rasplamsao je i do danas neugasle međukonfesionalne i međunacionalne prepirke oko vremena njegove izgradnje i vjerskog primata nad njim. Iako je crkva Sv. Spasa u literaturu ušla već sredinom 2. polovice 18. stoljeća u Fortisovu putopisnom djelu *Viaggio in Dalmazia* (Venecija, 1774.), iznenađuje činjenica da, unatoč velikom broju novih spoznaja o njoj, utemeljenih ponajprije na arheološkim istraživanjima poduzetim u posljednjih sedamdesetak godina, postignuti rezultati do danas nisu cjelovitije prezentirani u javnosti, niti je o građevini objavljena znanstvena monografija kakvu ona zbog svoje kulturno-povijesne važnosti bez sumnje zaslužuje.

Kad se na umu ima sve gore navedeno, izlazak knjige Ante Miloševića i Željka Pekovića, koja je u cijelosti posvećena obradi ovoga najznačajnijeg hrvatskog spomenika iz vremena hrvatske kneževine 9. stoljeća, može se s oduševljenjem pozdraviti. Knjiga je objavljena u rujnu 2009. godine, tiskana je u velikom formatu, ima bogatu bibliografiju

koja broji 292 jedinice, a opremljena je s više od 350 vrlo kvalitetnih fotografija i crteža. Među crtežima posebno su važne nove i točne arhitektonske snimke sačuvanog stanja objekta, ali i prijedlozi njegova izvornog izgleda i povijesnog razvitka čitavog sklopa, koji predstavljaju veliki doprinos struci, a samim time potiču i dodatni interes za tu građevinu. Grafičko oblikovanje monografije potpisuje Neven Marin, tiskana je dvojezično, paralelno na hrvatskom i talijanskom jeziku, što će zasigurno doprinijeti da se u njoj iznesene spoznaje prošire izvan granica hrvatskog i njemu srodnih jezičnih područja.

Autori su, ako se ne računa završno poglavlje s literaturom, knjigu podijelili u sedam neujednačenih dijelova u kojima s različitim pozicija pristupaju obradi materije, počevši od opisa geografskih posebnosti kraja u kojem se crkva nalazi i upoznavanja čitatelja s povijesnim prilikama koje su se na nju odražavale tijekom stoljeća, preko pregleđa dosada objavljene literature i rezultata istraživanja, do morfološko-tipološke obrade građevine i likovno-stilske analize ostataka njezine arhitektonske plastike i liturgijskih instalacija. Raspravlja se, također, o vremenu i okolnostima gradnje Sv. Spasa, gdje se na temelju detaljne analize sadašnjeg stanja crkve te argumentiranog odvajanja njezinih izvornih dijelova od kasnijih pregradnja i dogradnja, upotrebom dosadašnjih znanstvenih spoznaja, ali i novih, preciznih arhitektonskih snimaka uspijeva stvoriti uvjerljiva rekonstrukcija njezina izvornog izgleda.

Ne zaboravlja se skrenuti pozornost ni na neposredni crkveni okoliš, tj. na groblje sa značajnim nadgrobniim spomenicima i važnim arheološkim nalazima koji upotpunjuju složeni mozaik burnih društveno-povijesnih prilika u vrličkom kraju.

Temeljeći svoje spoznaje na poznavanju dosadašnjih znanstvenih postignuća, te ih kombinirajući sa za ovu prigodu izrađenim tehničkim crtežima, kao i s poznatim konstrukcijskim rješenjima iz hrvatske i europske arhitektonske baštine ranoga srednjega vijeka, autori su uspjeli ponuditi uvjerljivu rekonstrukciju onih dijelova građevine koji su tijekom vremena bili uništeni. Pomnijom analizom crkve uspjelo se na njoj dešifrirati mjerni sustav u kojem je projektirana, a u osnovi kojega je bila rimska stopa. Iz te spoznaje proizlazi da je Sv. Spas građen vještima balansiranjem dužine, širine i visine prema pravilu zlatnog reza, a iz čega je onda iznjedrena i logički uvjerljiva rekonstrukcija visine crkve i njezina zvonika, te kupole u tamburu koja se najvjerojatnije dizala nad središnjim dijelom građevine. Takva je kupola iznutra bila oslonjena na poluvaljkasti svod zapadnog traveja crkve i polukupolu

koja se dizala nad trima kalotama njezina trolisnog svetišta, a pojasnica poluvaljkastog svoda i polukupola nad svetištem oslanjale su se na nasuprotno postavljene parove lezena prislonjenih uz perimetralne zidove, dok je cijeli kupolni sustav izvana bio poduprt s do danas sačuvanim sustavom oblikih kontrafora. Osim što bi takvo kombinirano rješenje podržavanja kupole (poluvaljkasti svod s jedne, a polukupola s druge strane) bilo jedinstveno u graditeljstvu ranoga srednjega vijeka, promijenilo bi i dosada uvriježeno mišljenje o nekorištenju kupole u arhitekturi hrvatske kneževine 9. stoljeća. To bi ujedno bila i konačna potvrda da crkva Sv. Spasa i njoj bliske predromaničke crkve s oblim kontraforima nisu rezultat gradnje priučeni graditelja, već upravo suprotno, da su ih podigli osposobljeni arhitekti koji su, osim izvrsnog poznavanja složenih konstrukcijskih rješenja, dobro poznavali i liturgijska shvaćanja epohe.

Međutim, iako ideja o kupoli nad crkvom Sv. Spasa izgleda uvjerljivo, trebalo bi reći da postoji mogućnost da se nad njezinim središnjim dijelom dizao samo kvadratni tambur s otvorenim krovštem, što je u karolinškoj arhitekturi također poznato rješenje kakvo, primjerice, nalazimo na Teodulfovom oratoriju iz Saint-Germigny-des-Présa u Francuskoj. Bilo da je na crkvi Sv. Spasa primijenjeno prvo ili drugo rješenje, ona je u oba slučaja imala stupnjevito vrednovanje vanjskih volumena, što je "posebno izraženo razigranim slaganjem krovova koji pokrivaju različite unutrašnje svodovne konstrukcije". Osim toga, na njoj se isprepliću kasnoantička graditeljska iskustva sa suvremenim dostignućima vremena njezine izgradnje, što je ponajprije vidljivo u nekim njezinim arhitektonskim rješenjima karolinške provenijencije koja u tadašnju Hrvatsku dolaze kao "gotovi proizvodi", poput aksijalnog zvonika ili *westwerka*. Svakako treba pozdraviti i nastojanja autora da konstrukcijska rješenja koja su raspoznali na Sv. Spasu primijene i na srodnim crkvama, pa su tako predložili i rekonstrukciju izvornog stanja crkve

na Lopuškoj glavici u Biskupiji kod Knina, prepoznajući neka zanimljiva arhitektonska rješenja i na toj građevini.

Ipak, unatoč ozbiljnom i temeljitom pristupu u pisanju ove knjige, autorima su se potkrale i neke pogreške, koje su se mogle izbjeći pomnijim čitanjem objavljene literature te pozornijom kontrolom teksta i slikovnih priloga. Time bi se zasigurno izbjeglo pogrešno potpisivanje zabata s natpisom kneza Muncimira iz Uzdolja kao zabata iz crkve Sv. Marije u Biskupiji kod Knina, ne bi se tvrdilo da je crkva Sv. Stjepana na Otoku u Solinu imala aksijalni zvonik, niti da je nad crkvom Sv. Martina u Lepurima u predromaničko doba bilo podignuto nekoliko kupola. Osim toga, autori u raspravi o prvom katu *westwerka* Sv. Spasa nepotrebno ispravljaju Miljenka Jurkovića za nešto što on nikada nije niti napisao. Naime, pogrešno shvativši da je Jurković dio prvog kata *westwerka*, koji se nalazi u aksijalnom zvoniku, izdvojio iz cjeline *westwerka* nazivajući ga "reduciranim *westwerk*om", autori smatraju da za tim nema potrebe budući da "takvo terminološko određenje nije nužno jer je riječ o jedinstvenom prostoru koji ničim nije podijeljen, a nadvišen je sustavom svodova na istoj visini." Iako je ta tvrdnja točna, problem je u tome što Jurković, kao što je već navedeno, nešto takvo nikada nije niti tvrdio pa to može izazvati zabunu manje upućenih čitatelja. Naime, Jurković nikada nije dijelio *westwerk* u Sv. Spasu, nego ga je cijeloga, kao i sve njemu slične u našoj predromanici, nazvao "reduciranim ili atrofiranim *westwerk*om", smatrajući da je ta inovacija karolinške arhitekture u naše krajeve i došla u reduciranom obliku, dok je kod crkava koje su imale samo

aksijalne zvonike te nisu imali izdvojeno zapadno zdanje u širini perimetralnih zidova, takve zvonike smatrao "krajnjom redukcijom ideje *westwerka*".

Unatoč svim iznesenim prigovorima, knjiga Ante Miloševića i Željka Pekovića predstavlja izvrsnu sintezu do sada poznatih činjenica i novih znanstvenih spoznaja o crkvi Sv. Spasa na izvoru Cetine, u kojoj se autori nisu libili iznijeti ni teško dokazive, ali u kontekstu vremena svakako utemeljene pretpostavke, poput onih o arkosoliju u sjevernom dijelu prizemlja *westwerka*, blisko rodbinskoj povezanosti župana Gostihe (lat. *Gastica*) i majke mu Nemire s knezom Branimirom, sarkofagu u kojem je potonji vjerojatno bio pokopan... Autori su metodološkim obradom te amblematske predromaničke crkve naznačili model i način na koji bi se trebale obraditi i ostale važne građevine iz tog razdoblja, a samom objavom monografije o Sv. Spasu vratili su dug naše znanosti prema tom važnom djelu naše kulturno-povijesne baštine. Nažalost, razne političke, međuvjerske i međunacionalne trzavice i dalje se lome na ovom biseru našega predromaničkog graditeljstva, šteteći njegovoj daljnjoj zaštiti i dostojnoj prezentaciji, a konačno rješavanje takvog stanja sprječava politička pragmatika, tj. potreba za održanjem koalicijskog sporazuma između nekih stranaka koje participiraju u Vladi Republike Hrvatske, evocirajući time uspomenu na vremena za koja smo očito pogrešno mislili da su nepovratno iza nas. Da parafraziramo Stjepana Gunjaču, ne samo da mutne vode i dalje teku, nego se, zbog potrebe održanja na vlasti, svjesno mute i bistri izvori. ×